

ГЛАГОЛИ СЪС ЗНАЧЕНИЕ ‘ОБИЧАМ’ В ИСТОРИЧЕСКИ И В СЪВРЕМЕНЕН ПЛАН

Кирил Първанов

Институт за български език – Българска академия на науките

Резюме. Настоящата статия е посветена на историческия развой на глаголите със значение ‘обичам’. Обект на анализ са появата и развойта на глаголите, които носят тази семантика. Лингвистичният материал е екскерпиран от *Речник на старобългарския език т. I и т. II*, *Slovník jazyka staroslověnského. Lexicon linguae paleoslavicae*, *Речник на произведенията на патриарх Евтимий*, *Речник на словата на авва Доротея*, *Среднеболгарский перевод Хроники Константина Манасия*, *Речник на книжовния език на народностна основа*, *Архива за БДР*. Лексикалните значения на старобългарските, среднобългарските глаголи, на глаголите от ТД и книжовните са според съответните речници, които са цитирани в библиографията.

Keywords: verb, Old Bulgarian Language, dialects

Старобългарският глагол *любѣти*, *любѣѣ*, *любѣши* е образуван с помощта на наставката *-н-* (*ei) и се свързва със съществителното *любѣ*, *любѣѣ*. *Любѣти* е отименен каузатив, който принадлежи към IV спрежение, II разред. Този тип глаголи са преходни и показват, че някой прави някого такъв (Грамматика 1993б: 281). Г. Ганева с основание отбелязва, че старият суфикс *-н-* (*ei) постепенно губи своята каузативна семантика, като за този процес спомага процесът на вторична имперфективация. Така постепенно суфиксът *-н-* (*ei) се превръща в темпорална гласна (Ganeva, 2012: 35). *Любѣти* в старобългарски означава:

1. Обичам някого: *ѡже любѣти ѡтца ѡ матерѣ паче мене нѣстѣ мене достоннѣ* Мт 10.37 Зо҃гр., Ас.; *любѣти сѧ ѡбичаме се с някого*¹: *ѡже любѣниѣ сѧ бѣ въ насѣ прѣбываѣтъ н любѣ его сѣвършѣна естѣ*. Евх. 36б, 18.

2. Искам, желая: *лѣбѣти ѡн сѣподобѣти сѧ а҃лѣскѣмѣ образѣ*. *и причастѣти сѧ въ ѡнкѣ мѣнѣшѣскѣн*. Евх. 86б, 22.

В старобългарски се среща още префигурираният глагол *възлюбѣти*, *възлюбѣѣ*, *възлюбѣши*. Той има значение ‘възлюбя, обикна някого’: *възлюбѣши г҃а бѧ твоего*. *въсѣмѣ сѣдѣмѣ твоимѣ* Мар. Мт 22.37. ‘харесам, пожела нещо’: *ѡко ѡловѣколюбѣца въселѣти сѧ въ ны възлюбѣ* Супр. 507.6.

В *Slovník jazyka staroslověnského* откриваме вторичния имперфектив *възлюбѣлати, възлюбѣлаж, възлюбѣлаюшн*. Той е образуван с помощта на наставка -*ла-* със запазване на *j*. Този начин е по-нов в сравнение със стария, при който *j* изчезва (Грамматика, 1993а: 263). *Възлюбѣлати* означава ,силно желая нещо': *възлюбѣлаю бо видѣти бы*. (Речник 1954: R 1, 11 Chist). *Бы заветствую възлюбѣлаюте дѣхъ нже веселитъ сѧ въ насъ*. (Речник 1954: Ja 5,5 Chist).

В анализираниите среднобългарски паметници откриваме глаголите *любѣти, любѣж, любѣшн; възлюбѣти, възлюбѣж; възлюбѣшн, полюбѣти, полюбѣж, полюбѣшн*. *Любѣти* означава:

1. Любя, изпитвам дълбоко преклонение пред някого или нещо, обичам: *абѣе поснааетъ два отрока нхже сѣлаш любѣше. мола н призываа твоего. тако вѣвѣнѣ спѣвѣти сѧ* (РПЕ: ЖИР 100а); *азъ к томоу не мож сѧ бѧ нж любѣ его*. (РСад: 220а); *Нж не вѣнатъ дѣхиле снмъ, ни прѣклони сѧ дондеже падъ Патроклие, егоже велии любѣлаше*. (МХ: 56')

2. Харесвам, предпочитам: *кож кобнлж любѣтъ вѣште въсѣхъ*. (МХ: 51).

Възлюбѣти, възлюбѣж, възлюбѣшн има значение 'възлюбя, обикна': и *възлюбѣши гѧ бѧ твоего въсѣж дѣшеж твоеж, н въсѣж мыслн ж своеж* (РСад: 200а).

Полюбѣти, полюбѣж, полюбѣшн означава 'обикна': *Приятъ же сего добръ онъ, тако другѧ, почѣте его н оугостн , и въсѣчьскы полюбѣ*. (МХ 54').

В ранната новобългарска епоха, представена от езика на Тихонравовия дамаскин, вече се срещат глаголите *любя, залюбя, милувам, обичам*. *Любя*, който е наследник на старобългарския *любѣтѣ*, означава:

1. Любя, изпитвам любовно влечение към лице от другия пол: *ѧ тоби ѥмаше робѣнѧ агѧро ѥмето ѥи бѣше. ѧ лежѧ съсѣ нѣю ѧ родѧ агѧра ѧзѣмайла. ѧ ѣтогѧзи авраѧмъ любѣше агѧрѧ* 11.84б.

2. Любя, изпитвам силна привързаност и обич към някого, обичам: *ѧ четвертое нѧкъ детѧ да любѣишь бацѧ си ѧ маѧка си, ѧ да гѧ почѣтаишь колѣко може* 1.5. // Проявявам хубаво отношение към някого. *да въведѣме пѣтника дома си. ѧ чюждѣнѣца ѧ приишѣлѣца. да гѧ любѣи ѧ да гѧ ѥмаме катѧ брѧта* 18.207.

3. Любя, харесвам нещо, нрави ми се да правя нещо: *ѧ ѡнѣзи безакѡнныи цѧръ рѧдоваше се. ѧ чѣнѣше жрѣтва на бѣсоовете. ѧ любѣше да глѣда да сѣ биѡтъ любѣе, ѧ да сѣ проливать крѣвѣтъ* 9.64б.

4. Предпочитам, избирам нещо пред друго: *ѧ тѡлѣкова злѣ лежѧше, колѣкто любѣше да ѣмре. нѣжелѣи да ѣ живѣ да тѣгли такѣвѣзи люта бѡлѣсть* 9.66б.

В ТД се среща и префигиран глагол със значение ,обичам'. Това е инхoативът *залюбя*, който означава ,залюбя, започна да изпитвам любов към някого или нещо, обикна': *и даде го ѧковѣ ѡтрѡкѣ своѣмѣ, и ѧю дѣто е залюбѣнъ ѡ нѣго* 33.23б.

В ТД се открива и по-новият глагол *обичам*. Той произхожда от индоевропейския корен *-(*)-uk-*). От същия корен са глаголите *свикна/свиквам, отвикна/отвиквам, привикна/привиквам*, съществителното *навик* и т.н. *Обичам* е пример за развитие на ново значение на домашна дума. Той илюстрира семантичен развой от ‘имам навик’ до ‘върша нещо за успокоение’ и ‘правя нещо с любов’ (БЕР IV, 1995: 743). След лабиални съгласни, в случая **b** (**об-**), задният лабиален глайд *w* изпада: *облакъ, обвнтн, облѣштн* (Velcheva, 1984: 61).

Обичам в ТД има следните значения:

1. Обичам, изпитвам чувство на дълбока привързаност към някого: *и пакъ каже. да обѣчете и да мѣлѣвайте сѣчкѣте члѣци* 1.56.

2. Обичам, изпитвам сърдечно влечение към лице от другия пол: *защѣ щотѣ лѣби и ѣбѣче чюжа женѣ. той е... прѣлюбѣтворѣць* 1.66.

3. Харесвам, нрави ми се, имам влечение към нещо: *ѣкѣ ли щѣшь да навѣѣшь на сребрѣ лѣбѣство, ѣ тѣ недѣи обѣчѣ имѣние и стѣка* 19.2076.

В българските диалекти се срещат многобройни глаголи със значение ‘обичам’. В народните говори широко разпространение има наследникът на стария каузативен деноминатив *любѣти* – *люб‘а*. Каузативната семантика при него е избледняла и той има следните значения:

1. Изпитвам любов, обичам: *У Будѣна по двѣ л‘уб‘а л‘уби.* – Соф.; *Там л‘уб‘а еднѣ девѣйче.* – Разгр.; *Л‘уб‘а ѣа и щѣ ѣа взѣма.* – Род.; *л‘уб‘а* – Ситово, Пловд.; *Тоз, куйто нийѣ л‘убѣше.* – Разл.; *Ме л‘убѣше, дрѣга найде и ѣме ѣостѣви.* – Кост.

2. Целувам: *Зе дѣ ги л‘уби кунѣзмѣте нарѣт.* – Българи, Стр.; *Нивѣстана л‘уби дѣдоно.* – См.; *л‘уб‘а* – Драм.; Гоцделч.; *Жда ти л‘уба лицѣно.* – Род.; *л‘убѣм* – Мад.

3. Осъществявам полов акт: *ѣѣ си г‘у л‘убим, а онѣ трѣнайу на вратуту.* – Год.

В народните говори се срещат още:

Пол‘убовам, пол‘убвам, пол‘убам, пол‘уб‘а означава:

1. Изпитвам любов, обичам: *Да похѣда, да ѣполѣба.* – Копр.; *Убави мумѣ полѣбих.* – Панаг.; *И ѣѣзе да ѣа пол‘уба.* – Копр.; *Снѣиштаф да ѣа пол‘уба.* – Дев.; *Мѣлку гу и пулѣбила.* – Карл.; *Мѣне ше пол‘уб‘ѣт.* – Чепеларе, Асгр.; *Та щѣте, мари, пол‘уби.* – См.; *Чи г девѣйка пол‘убил.* – См.; *Па тогаѣ Дѣнка полѣби.* – Трън.; *Пул‘убих момѣ хѣбавѣ.* – Елен.

2. Целувам:

– *пол‘убвам* – Мезек, Свиленгр.;

– *Да н‘олѣбат мѣѣа рѣка.* – Ард.; *Та ги пол‘уби крѣстѣт.* – Стр.; *Пол‘уби бело лѣще Мѣтрино.* – Тетов.; *Излѣзе да се полѣбимѣ.* – Трън.; *Полѣби чѣрни очѣнки.* – Род.; *Дай, братѣ, да те пол‘уба едѣн пѣт.* – Гоцделч.; *Посрѣише млѣденѣите, пулѣби ги уттѣкѣ-уттѣм.* – Съчанли,

Гюм.; *Кàл'а хми_рѣки пол'уби.* – Драм.; *Дедо_му рѣка пол'уби.* – Златогр.; *Девдѣа да_си_пол'уба.* – Чепеларе, Асгр.; *Не_мѡжих да_та_пол'убѣ.* – См.

3. Харесвам: *Йѣ сѣм него покѹт'увал, ч'ѡрни ѡчи пол'убовал.* – Род.

4. Правя любов: *Тѡ_йѡ_фàти и_пол'уби.* – Драм.; *Стоен дѣвойка пол'убѣ/ край зелена лѣвада.* – Род.

Зал'убовам, зал'убуем, зал'убвам, зал'уб'а имат значение 'влюбвам се':

– *Зал'убвам – Кост.*; *Нито ка друг'ак да_зал'убувам.* – Светлен, Попов.

– *Зал'убоват_са момана и йунàкѣн.* – Равна, Провад.; *Цар... г'у_зал'убуе.*

– Калотина, Царибр.

– *Залиби Стойàн трѣ момѣ.* – Ботевгр.; *Кой койа залиби.* – Банат;

И_залиби млàда Магдалѣна. – Мирояне, Соф.; *Какву сам_либе зал'убил.*

– Манастир; *Онѡ йу_зал'убило.* – Брез.; *Младѣте се_зал'убиха.* – Дорково,

Велингр.; *И_се_зал'убих у_тибе.* – Лер.

Зал'уб'а може да означава 'целуна': *Рѹку_му залибише.* – Трън.;

Наведѣ_се да_йа_зал'уби. – Горна Диканя, Радом.; *Три пѣти йа_зал'уби.*

– Ярлово, Самок.

Дол'уб'а означава 'любя докрай': *Мен_дàдоа стàро, дол'убено.* – Пещ.;

Кѡй_че_те, либе, дол'уби. – Брезн.

Изл'уб'а означава 'любя всички, докрай': *Че_си_залибил, излибил.*

– Бъзовец, Лом.; *Тѡ ни_изл'убиха момѣте.* – Петр.; *Сѣте девуйки су_и_изл'убил.* – Вел.

Изл'убвам, като л'уб'а може да има значение 'целувам рѣка на всички': *изл'убвам* – Ард.; Асеновгр.; Дев.; Мадан.; См.

Нал'уб'а 'любя до насита': *Ника либе да_налиби.* – Лом.; *Барем са_л'убѡф налиби.* – Копр.

Нал'уб'а се 'любя се донасита': *Барем са_л'убѡф налиби.* – Копр.; *Не_налиби_ли_се, Йанко, момѣ македунки.* – Войнягово, Карл.; *Не_нал'уби_ли_се Кульо.* – Копр.; *Ка_л'уби да_са_унал'уби.* – Кост.; *Тодурка да_са_нал'убем.* – Чепеларе, Асгр.; *Да_л'убиш, да_са_нал'убиш.* – См.

Отл'уб'а означава 'любя много, донасита': *Убави мѡми отлибих.* – Самок.

Прел'уб'а има значение 'любя докрай': *Пѣрвийа йа_л'уби, прел'уби.* – Брезн.

Разл'уб'а ,спра да обичам': *Елѣ_ути бѹлка разл'убена.* – Тет.; *Че_у_сѣм_уразл'убена, мѡмко.* – Самок.

Глаголът *обичам*, който открихме в езика на Тихонравовия дамаскин, се среща в народните говори. Има следните значения:

1. Изпитвам чувство на обич, любя: *обѣчам* – Бребевица, Пирот.; *Йà си_у_у_обѣчам.* – Радилово, Пещ.; *обѣчам* – Гоцделч.; *Обѣчам_те_у_като лѣшта на_Великден.* – Дърманци, Врач.; *Млѡгу убычет баба_уин'.* – Банат.

2. Харесвам, приятно ми е: *Тѡй мнѡго обѣча черньки.* – Ихт.; *Обѣчам йабуки.* Тръст. Плев.; *Тѣйа убычет да_увадат пѣсмы.* – Банат.

3. Имам влечение към нещо, искам: *Йа̀зека нòго обѝчам да̀у̀сѝу̀ймам сѝчко*. Ихт.; *Обѝчах учѝтелка да̀ста̀на*. – Радилово, Пещ.; *То̀й не_обѝча да_ме_нѝта за_сѝчко*. – Ботевгр.; *обѝчам* – Петр.; *Отѝи́ле на_г̀р̀дба кой обича̀ле*. – Белогр.; *Кой обѝча да_излѝзне да_ви́де ца̀ревата чѐрка*. Соф.; *Мр̀зеле и_курварѝ не_обѝчам*. – Рибарица, Етр.

4. Свикна: *Йунѝ се_п̀рво отѝза кѝд_га_п̀рѝзаш, после обѝкне и_па_си ѝде*. – Морава.

В народните говори се среща още глаголът *обикна*. Той означава:

1. Изпълня се с чувство на обич, започна да обичам': *Либе Елѝна обикна̀*. *Посѝгна та_ѝа_п̀рег̀р̀на*. – Соф.; *У_читвѝрту уди́л'ѝние мѝ_убѝкнѝ*. – Кривня, Провад.

2. Свикна: *Човѝк се_тѝшко обѝкне да_жѝви у_тѝдѝж кра̀й*. – Морава.

Интересно е, че в тимовско-моравските говори е запазено старото значение на глаголите с корен *-ик-.

В народните говори се срещат още глаголите *гал'а*, *драговам*, *милвам*, *миловам*.

Глаголът *гал'а*, *галии* е сроден с *желая* (БЕР I, 1973: 228). Според нас глаголът *гал'а* предполага да бъде отнесен към старите каузативни глаголи. Основания за това предположение виждаме във връзката с литовското *gėlti* 'жиля, бода' (БЕР I, 1973: 532), наличието на по-стар инфинитив *желѝти*, сръбския глагол *жељети*, *желим*, най-вероятно негов пряк наследник, старобългарския дуратив *желати*, *желатиѝ*, *желатиш*, *желая*, искам да постигна нещо', както и в наличието на *-и* (-н- от *ei - някога наставка, в наше време темпорална гласна).

В диалектите *гал'а* означава:

1. Обичам, любя: *Дѝно си_г̀ал'ам бѝличко Ра̀де*. – Асеновгр.; Ивайловгр.; Дев. Крумовгр.; Мадан.; *Дай_си_ма, майчо, дай_си_ма, д'ѝно си_г̀ал'ал и_зѝнам*. – См.; *Нѝмам л'ѝбе да_г̀ал'ам*. – Арда, См.; *Нау̀чи_ме, майко, как да_си_г̀ал'ам м̀дмини*. – Петково, Егридер.; *Стойна гали ду_двамина либ̀д̀вника*. – Пещ.; *ѝа да_взема ит̀д̀но гал'ам*. – Златогр.; *Н'е см'ѝ са_г̀ал'ѝли*. – Златогр.; *Ага_ма_е_от_с̀ордѝце г̀алила, итѝ_ма_жѝли до_трѝ годѝни*. – Чепеларе, Асгр.

2. Харесвам: *г̀ал'ѝм* – Сталево, Хаск.; *Г̀ал'аи ли ми шарени папу̀це*. – Райково, См.; *Галѝм с_бубайка да_ида най високана планина*. – Река, См.; *ѝа̀це г̀ал'ам да_х̀д̀д'а на_тава̀нчека*. – Череларе, Асгр.; *Гал'ам_да_си те ѝавру̀м погл'одам*. – Бреже, См.

3. Галя леко с ръка като израз на нежност и обич: *г̀ал'а* – Белосл.; Морава, ВТърн.; Монтана; *Г̀алѝм гу*. – Златогр.; *Кога Ме тати галѝше, тѝнка ми снага растѝше*. – Кауфман, 1968, БГП, 527.; *Давам_му бузки да_гали*. – Ард.; *г̀ал'а* – Самок.

Възвратната форма *гал'а* се означава:

1. Прява любов: *Да̀у̀си_ѝадем и_п̀ием и_двама да_се_галиме*. – Ситово, Род.

2. За човек – умилквам се, глезя се: *гъл'а_се* – Ръждавица, Кюст.; Гоцеделч.; За животно – скимтя: *гали_се* – Разл.

В диалектите се срещат още:

Загал'ам се, загал'а се, който има следните значения:

1. Залюбя се: *Та_са загал'ат, ср'ашитат_са*. – Чепеларе, Асеновгр.; *Каквã сьм момã загалил*. – Ард.; Мадан.; Ивайловгр.; *Та_загали тувã момечê, углавил_са и_са_уженили*. – См.; *Загали Пенка, замãми, два йанãка*. – Чепеларе; *Тай_сьм_си, майчу, загалил живому мõжом женана*. – Асеновгр.; *Ами_сьм, майчу, загалил х'ул'бецку, белу гркйнчê*. – См.; *Остави Стãнка каматна, загали Рада работна*. – См.; *Мен ма е турчин загалил*. – См.; *Дали е_друга загалил, или пьк е_загйнало*. – См.; *Злãта ê турчин загалил*. – Чепел.; *Злãта йа турчин загалил, турчиньн Тьмрчлийаньн*. – Петково, Ард.; *Какво сьм либе загалил – вьз лице бело, червено, вьз бойче тьнко, височко*. – Мостово, Асеновгр.; *Загалил бех, замамилубех, малка мома, бела Рада*. – Стойките, Дев.; *Загалъл Диму две мõми*. – См.; *Загалълъуса турчън иумома*. – См.

2. Правя любов: *Каквã сьм момã загалил на висòкана планйна*. – Широка лъка; *Майка ти_са погубили, либе ти_са загалили, сестра ти_са роб отвели*. – Славеино, См.

3. Погаля: *Сестра Евросима кога слезне доле уйяхъри, та_загали кон'а Карамãна*. – Кралев дол, Перн.

Глаголът *нагал'ам, нагал'а* означава 'любя до насита': *Барек са, майчу, нагалих сливненски девойки*. – Павел, Среднород.; *Молих, та, майчу, да_ма не_главиши, не_жениши, йунãци да_са_нагалê и_л'убе да_си_отберã*. – Чепеларе, Асеновгр.; *Барем_са, майчинку, нагãлиши влахкйни мõми хубави*. – Широка лъка, Дьовлен.

Изгалвам, изгал'а означава:

1. Разглезвам: *Гоуизгãли дèтето, затòва êсти галено*. – Кост.

2. Преставам да обичам някого: *Сос маугãли, сòс маумãми, изгãлиюме, измãми_ме*. – Устово, См.

3. Любя до насита: *Мори си_се_моми изгалийã, мори, изгалийã, изже-нийã*. – Род.

В диалектите се среща още глаголът *драговам (драгувам)*, *драговам се*, който е деадектив от *драг*. *Драговам* има следните значения:

1. Обичам: *Пьк са_сме_евèл гãлили, гãлили и_драгòвали*. – См.; *Митра е_турчън гãлила и_дравòвала*. – См.; *Йа Стãна л'уб'а, друга драгòвам*. – Гоцеделч.; *Йа си_ма_дайте, дено си_гал'ам, драгòвам*. – Лъджа, Ард.; *Дурде ма мõми милуват, милуват, мамо, драгуват*. – Булгаркьой, Кешан.

2. Живея с някого: *Йаз те тебе за либе избирах,/ а пьк ти ме с невера погуби,/ с невера до гроб да драгувах*. – Бусманци, Соф.

3. Ухажвам: *Той йе йецè драгòвал, пьк тã хич го йе не гãлила*. – См.

4. Милвам, галя: *драгòвам* – Бродилово, Малкотърн.

5. Скъпя, ценя: *Желѝмѝмѝ и драгѝвам да нѣ обѝч'ѣт друкѝте л'ѣде*. – Гоцеделч.

6. Разбирам се с някого: *Живовали, братя драговали*. – См.; *Две са момѝ живувале, живувале, драговале*. – Горни Пасарел, Самок.

5. *Веселя се: Не помне не на раждане, ни на Великден, ни на Герг'овден да съв се тѣй драговал*. – Дедеаг.

В народните говори възвратната форма *драговам се* означава ,обичам': *Че са смѣ млѝчко гѝлилѣ, гѝлилѣ и ѣдрагѝвалѣ пѣк нѣмѣ да са з'ѝмѣм, че ни дѣумани не дѣват*. – Ард. См.; *Нема да ни се умине, че са сме много галили, галили и драговали*. – Златогр.; *Та агѝ са драгѝват двамѝнана, да са з'ѝмнат*. – Род.; *драгѝвам* – Ваклиново, Гоцеделч.; *Огѝдихте ли, че Мѝлка и Ивѝн се драгѝват*. – Стран.

Милвам и милувам са деадективи от мил. Интересно е да се отбележи, че деноминативни глаголи от мил (млѣ) се срещат в старобългарската и в среднобългарската епоха. Старобългарският *милвати*, *милѣѣ*, *милѣѣши* означава ,проявявам към някого съчувствие, състрадание, милосърдие, помилвам някого, простя му [греховете, прегрешенията]', а среднобългарският съмнѣн са значи ,смиля се' (МХ 56'), но те са със семантика, която е встрани от целта на изследването.

Милвам в българските народни говори означава:

1. Гладя някого или нещо с ръка като израз на нежност, галя: *Мѝйкѣтъ милѣ дѣтѣту*. – Лиляк, Тѣрг.; *милвам* – Девин., Елен.

2. Обичам: *Млѝгу те милвам*. – Кост.; *Св. Кустаѝн ѣце хи милѣаше*. – Кор.; *Ивѝн мѝлѣ Луца*. – Банат.; *Млѝгу сме са милѣале*. – Кайляр.; *Т'ѝ мѣе млѝгу милѣла*. – Новопаз.

3. Искам: *Ако и ти милѣаш, да се взѣмѣм*. – Лерин.

Милувам има следните значения:

1. Обичам: *Наѣмил да ѣа испѣта кѝлго го милѣва*. – Банско; *Дѣка млѝгу те милѣем, сѣнко Сил'ѣне*. – Прил.; *Гѝспод го милѣал Нѝя*. – Прил.; *Дѣтѣто моѣне си гоѣмилѣало жѣребѣто*. – Прил.; *Мѝй внѣчинки, нѣма кѝй да ѣе глѣда и милѣа*. – Прил.; *И сѣчките го милѣвали по кѣшти*. – Соф.

2. Харесвам някого, нещо: *Секула ѣлаинѣ не милѣа, Секула руба не милѣа*. – Прил.; *Ич не милѣѣше ѣѣѣлината*. – Прил.

3. Гладя някого или нещо с ръка като израз на нежност, галя: *Завари малка мома, целѣѣ ѣа, милѣѣ ѣа*. – Тѣрг.; *Сѣнко Маргѣту милѣвал, целѣвал и ѣет леѣа пари дал*. – Кюст.; *Донку цѣлѣѣвам, мѣлно милѣвам* – Самок.; *Б'ѣло ми ѣѣѣе милѣѣаш*. – Копр.

Възвратната форма *милувам се* означава:

1. Обичаме се: *Млѝгу се милѣѣѣа з Гѝѣто*. – Хѣрсово, Санд.; *Сѣкой му заблѣѣнуѣл дѣка тѝзку се милѣѣѣа мѣжѣт и ѣжѣната*. – Прил.

2. Разбирам се с някого: *Дѣа се брѣта мѣлно милѣѣѣѣ*. – Вел., Санд.;

Бра̀к'а й̀ако ми́лували. – Банско; *Сестра с_Нѐк'о се_йаку_ми́ловàли.* – Трън.

В СБКЕ пряк наследник на *лю̀внѣтн* (сѡ) е *лю̀бя* (се). Той има значение ,изпитвам любов; обичам; *лю̀бя се* правя любов'. Срещат се още: негови префигирани производни, техните вторични имперфективи, образувани с помощта на наставка -ва-: *влю̀бвам се/влю̀бя се, възлю̀бвам/възлю̀бя* 'за-любвам' обиквам', *долю̀бвам* ,само в отрицание – 'имам отрицателно отношение към някого или нещо; не го обичам съвсем', *залѝбвам/залѝбя* 'влю̀бвам се, обиквам', *налю̀бвам/налю̀бя* 'лю̀бя, лю̀бя се до насита', *отлю̀бвам/отлю̀бя* 'разлю̀бвам', *полю̀бвам/полю̀бя* 'лю̀бя по малко или от време на време', *разлю̀бвам/разлю̀бя* 'преставам да лю̀бя, да обичам някого'.

Цитираните глаголи имат сходна семантика, но изразяват различни НД. Според НД глаголите се разделят на семантично-словообразователни групи, обединени от семантична близост, която е обусловена от общи черти в протичането на глаголното действие (Грамматика, 1993а : 283). *Влю̀бя се* изразява ефективен НД, *възлю̀бя* и *залѝбя* – инхоативен. *Долю̀бя* принадлежи към резултативно-дефинитивните глаголи. *Налю̀бя се* се свързва с резултативно-кумулятивните глаголи. *Отлю̀бя* е резултативно-сатуративен, *полю̀бя* - атенуативен и *разлю̀бя* – декурсивно-резултативен (Ivanova, 1974).

В СБКЕ се срещат още глаголите с корен -вѣк- (*-uk-) *обичам, обиквам/обикна, заобичам*. *Обичам* означава 'изпитвам чувство на обич към някого или нещо; имам влечение към нещо; приятно ми е да правя нещо, изпитвам удоволствие; ям и пия с удоволствие', *обиквам/обикна* значи 'изпълвам се с чувство на обич, започвам да обичам', *заобичам/заобичвам* 'започвам да обичам, обиквам, заобиквам'. Както при глаголите *лю̀бя, залѝбя* и т.н., така и при *обичам, обиквам/обикна, заобичам* значенията са свързани с чувство на обич, привързаност, симпатия към нещо.

Глаголите *галя, милвам* се срещат в СБКЕ, но не означават ,обичам, лю̀бя', както в диалектите. *Галя (се)* означава ,милвам, умилквам се', *милвам* има значение ,гладя някого или нещо с ръка като израз на обич и нежност; галя'.

От направения анализ могат да се направят следните изводи=

Съвременните глаголи със значение 'обичам' възникват в различни етапи от историята на българския език. Най-стар е глаголът *лю̀бя*, който е пряк наследник на отименния старобългарски каузатив *лю̀внѣтн*. В ранната новобългарска епоха се появява глаголът *обичам*. Глаголите със значение 'обичам' са най-многобройни в българските народни говори. Там откриваме *гал'а, драговам, л'уб'а, милвам, милувам, обичам*. Броят им се увеличава неколkokратно, като се вземат предвид и префигираните *загал'а, изгал'а*

и т.н., докато в СБКЕ само глаголите *любя*, *обичам* и техните производни притежават семантиката ‘изпитвам чувство на обич’.

Ако се погледнат значенията на диалектните глаголи със значение ‘обичам’, ще видим, че те покриват широк спектър от човешки действия, чувства, взаимоотношения. В народните говори едни и същи глаголи – *л’уб’а*, *милвам*, *гал’а* – могат да означават ‘целувам’, ‘милвам’, ‘галя’ (напр. *Давам ъму бузки да гали.* – Ард.; *Зе дѣ ги л’уби кунѣзмите нарѣт.* – Българи, Стр.; *Майкѣтъ милвѣ дитѣту.* – Лиляк, Търг.), ‘обичам’ (напр. *Дѣно си гал’ам бѣличко Радѣ.* – Асеновгр.; *Л’уб’а ѝа и ште ѝа взима.* – Род.; *Млѣгу те милвам.* – Кост.), ‘харесвам’ (*Гал’аш ли ми шарени папуце.* – Райково, См.) и дори ‘извършвам полов акт’ (напр. *Да си ѝадем и пием и двама да се галиме.* – Ситово, Род.; *Ид си г’у л’убим, а онѣ трѣпайу на вратуту.* – Год.). Интересното е, че целуването може да бъде продиктувано както от уважение и почит: *Пѣл’уби светѣцата.* – Гюм., така и от любов *В ъстана ште те пол’уби.* – Чепеларе, Асгр.

За разлика от *л’уб’а*, *милвам*, *гал’а*, *обичам* и *драговам* могат да означават само ‘изпитвам обич’, ‘харесвам’, ‘разбирам се с някого’, ‘веселя се’, т.е. те не назовават ‘целувам’, ‘милвам’. Интересно е, че диалектният глагол *обикна*, *обичам* пази старо значение ‘свиквам’.

В книжовния език глаголите *любя* и *обичам* са свързани със семантиката ‘изпитвам чувство на обич’, докато *галя* и *милвам* назовават действия, които човек извършва като израз на обич, нежност и т.н. В СБКЕ само глаголът *любя се* може да назовава ‘правя любов’.

Съкращения

МХ – Среднеболгарский перевод Хроники Константина Манассии в славянских литературах. (Авт. коллектив). София, 1988.

РКЕНО – Речник на книжовния език на народна основа от XVII в. (върху текста на Тихонравовия дамаскин) (Авт. коллектив). Изд. на Валентин Траянов. София, 2013.

РПЕ – Речник на произведенията на Патриарх Евтимий. (Под печат.)

РСАВД – Речник-индекс на словата на авва Доротея. Димитров, К. УИ „Св. св. Кирил и Методий” – Велико Търново.

СПИСЪК НА БИВШИТЕ ОКОЛИИ

Ард. – Ардинско

Асгр. – Асеновградско

Брезн. – Брезнишко

Вел. – Велешко

ВТърн. – Великотърновско

Велингр. – Велинградско

Вид. – Видинско

Новопазар. – Новопазарско

Пазар. – Пазарджишко

Перн. – Пернишко

Петр. – Петричко

Пещ. – Пещерско

Пир. – Пиротско

Плев. – Плевенско

Год. – Годечко	Пловд. – Пловдийско
Гоцделч. – Гоцделчевско	Прил. – Прилепско
Гюм. – Гюмюрджинско	Провад. – Провадийско
Дедеаг. – Дедеагачко	Радом. – Радомирско
Драм. – Драмско	Самок. – Самоковско
Златогр. – Златоградско	Санд. – Санданско
Ихт. – Ихтиманско	Слив. – Сливенско
Копр. – Копривщенско	Сливн. – Сливнишко
Кост. – Костурско	См. – Смолянско
Кот. – Котелско	Соф. – Софийско
Крумовгр. – Крумовградско	Трън. – Трънско
Кюст. – Кюстендилско	Търг. – Търговищко
Лер. – Леринско	Царибр. – Царибродско
Малкотърн. – Малкотърновско	Ямб. – Ямболско

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Van Veyk, N. (1962). O proishozhdenie vidov slavyanskogo glagola. – *Voprosay glagolynogo vida*. Moskva. [Ван Вейк, Н. (1962). О произхождение видов славянского глагола. – *Вопросы глагольного вида*. Москва].
- Velcheva, B. (1980). *Praslavyanski i starobalgarski fonologichni izmeneniya*. Sofia [Велчева, Б. (1980). *Праславянски и старобългарски фонологични изменения*. София].
- Ganeva, G. (2012a). *Glagolnata sufiksatsiya v istoriyata na balgarskiya ezik s ogled izgrazhdaneto na vidovata opozitsiya*. *Avtoreferat*. Sofia [Ганева, Г. (2012а). *Глаголната суфиксация в историята на българския език с оглед изграждането на видовата опозиция*. *Автореферат*. София].
- Ganeva, G. (2012b). *Glagolnata sufiksatsiya v istoriyata na balgarskiya ezik s ogled izgrazhdaneto na vidovata opozitsiya*. *Disertatsiya*. Sofia [Ганева, Г. (2012б). *Глаголната суфиксация в историята на българския език с оглед изграждането на видовата опозиция*. *Дисертация*. София].
- Gramatika (1993a). (avtorski kolektiv). *Gramatika na savremenniya balgarski ezik. T. II. Morfologiya*. Sofia [Грамматика (1993а). (авторски колектив). *Грамматика на съвременния български език. Т. II. Морфология*. София].
- Gramatika (1993b). (avtorski kolektiv). *Gramatika na starobalgarskiya ezik. Fonetika, morfologiya, sintaksis*. Sofia [Грамматика (1993б). (авторски колектив). *Грамматика на старобългарския език. Фонетика, морфология, синтаксис*. София].

- Demina, E. (1968). *Tihonravovskiy damaskin. Bolgarskiy pamyatnik HVII v. Issledovanie i tekst*. Sofia [Демина, Е. (1968). *Тихонравовският дамаскин. Болгарският паметник XVII в. Изследване и текст*. София].
- Dobrev, Iv. (1982). *Starobalgarska gramatika. Teoriya na osnovite*. Sofia [Добрев, Ив. (1982). *Старобългарска граматика. Теория на основите*. София].
- Duychev, Iv. i kol. (1988). *Srednebolgarskiy perevod Xroniki Konstantina Manassii v slavyanskikh literaturah*. Sofia [Дуйчев, Ив. и кол. (1988). *Среднебългарският превод Хроники Константина Манасии в славянските литератури*. София].
- Ivanova, K. (1966). *Desemantizatsiya na glagolnite predstavki v savremenniya balgarski knizhoven ezik*. Sofia [Иванова, К. (1966). *Десемантизация на глаголните представки в съвременния български книжовен език*. София].
- Ivanova, K. (1974). *Nachini na glagolното deystvie v savremenniya balgarski ezik*. Sofia [Иванова, К. (1974). *Начини на глаголното действие в съвременния български език*. София].
- Totomanova, A.-M. (1989). Kam istoriyata na slovoobrazovatelните modeli pri glagolite s onomatopoeichen koren v balgarskiya ezik. – V: *EL*, XLIV, 5 [Тотоманова, А.-М. (1989). Към историята на словообразователните модели при глаголите с онотопоеичен корен в българския език. – В: *ЕЛ*, XLIV, 5].
- Totomanova, A.-M. (2009). *Iz istoriyata na balgarskiya ezik. Sbornik statii*. Sofia [Тотоманова, А.-М. (2009). *Из историята на българския език. Сборник статии*. София].
- Vaillant. A. (1948). *Manuel du vieux slave*. Paris.

ИЗПОЛЗВАНИ ЛЕКСИКОГРАФСКИ НАРЪЧНИЦИ

- БЕР 1971 – 2002 (Авт. колектив). Български етимологичен речник. Т. I – VI. С.
- БТР 2007 (Авт. колектив). Български тълковен речник. София: „Наука и изкуство“.
- Димитров, К. 2010. Речник-индекс на словата на авва Доротеи. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“.
- Речник 1959 – 1997 (Авт. колектив). *Slovník jazyka staroslověnského. Lexicon linguae paleoslavicae*. Nakladatelství československé akademie věd. Praha.
- Речник 2013 (Авт. колектив). Речник на книжовния език на народна основа от XVII в. (върху текста на Тихонравовия дамаскин). София: Изд. на Валентин Траянов.

Речник 2012 (*Авт. колектив*). Идеографски диалектен речник на българския език т. I. София.

Речник на произведенията на Патриарх Евтимий. (Под печат.)

Старобългарски речник 1999 (*Авт. колектив*). Т. I. София: Изд. на Валентин Траянов.

Старобългарски речник 2008: (*Авт. колектив*). Т. II. София: Изд. на Валентин Траянов.

Фасмер I 1984: *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка. т. I – IV. Москва: Изд. „Прогресс“.

VERBS WITH MEANING 'TO LOVE' IN HISTORICAL AND CONTEMPORARY ASPECT

Abstract. The article is dedicated on the historical development of verbs expressing 'To Love'. The collected linguistic material is taken from the *Речник на старобългарския език т. I и т. II*, *Slovník jazyka staroslověnského. Lexicon linguae paleoslavicae*, *Речник на произведенията на патриарх Евтимий*, *Речник на словата на авва Доротея*, *Среднеболгарский перевод Хроники Константина Манасия*, *Речник на книжовния език на народностна основа*, *Архива за БДР*. The article presents the appearance, the historical destiny and the distribution of the Old Bulgarian verbs with semantic 'to love'. It also analyzes the other meanings come 'to accustom' of *обикна*, 'to be in good relationships with someone of *драговам*, 'to kiss' of *полюбя* etc.

✉ **Dr. Kiril Parvanov, Assist. Prof.**

Institute for Bulgarian Language
Bulgarian Academy of Sciences
52, Shipchenski prohod blvd, bl. 17
Sofia, Bulgaria
E-mail: kkm75@abv.Bg